

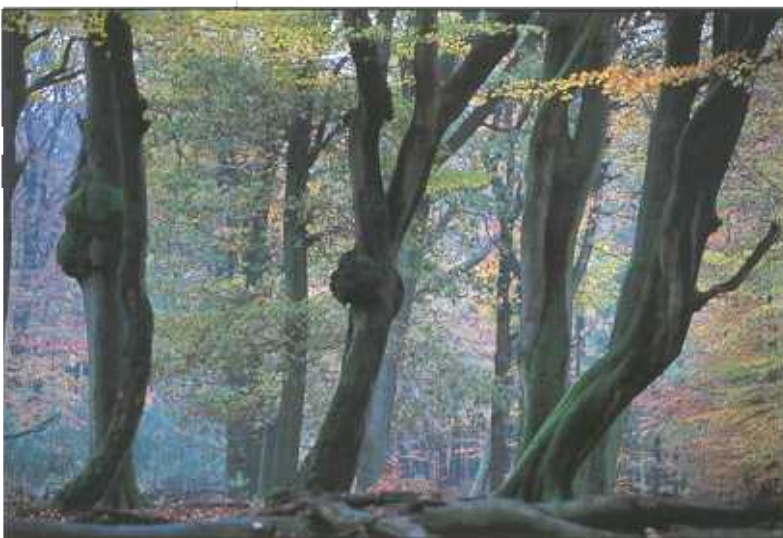
Patrick Jansen en Mark
van Benthem
Stichting Probos

Verborgenen erfgoed

'Vroeg in het voorjaar of in de herfst presenteert het zich op het mooist. Het bladerenpakket, dat veert onder uw voet, verandert onder de stralen van een lage zon in louter goud. En daarboven het duizendstammige, bronsgroene woud van eiken en beuken. Niet zelden is hun voet overtrokken met een vacht van donker mos.' (Gazenbeek, 1968)

Cultuurhistorie staat al enige tijd volop in de belangstelling. Vreemd genoeg is dit vrijwel volledig voorbij gegaan aan het bos, terwijl er talloze typische historische boselementen zijn die elk bos zijn eigen karakter geven. Bewust, maar vooral onbewust, verdwijnen daarom tot op de dag van vandaag historische elementen uit onze bossen. Bovendien staat het streekeigen karakter van bossen onder druk door grootschalige veranderingen in het bosbeheer. Hoog tijd dus om er aandacht aan

te besteden.

'Woensdag 2 Julij 1823: 'Ras bevonden wij ons op eene onafzienbare heide, waar honderden van sporen door elkander liepen: wij trokken dus maar dwars door van den eenen wegwijzer tot den an-

dere. Na 1½ uur rusteden wij uit op een zandduin of liever zochten onder eene halfoverstovene jeneverbezie naar schaduw: spoedig echter joegen de mieren ons op: wij zagen hier om ons zoo wijd het oog reiken kon niets dan lucht en heide. Daarna vervolgden wij weder onze weg terwijl de zon ons hevig boven het hoofd brandde en wij vergeefs naar aamtocht hijgden...' (Uit het reisdagboek van Jacob van Lennep)

Dit is een van de vele citaten uit het boek 'Historische boselementen; geschiedenis, herkenning en beheer' van Probos en Het Geldersch Landschap/Geldersche Kasteelen dat vorig jaar juni is verschenen. Het citaat van Van Lennep, uit het hoofdstuk over historische wegen en paden, illustreert hoe anders Nederland er nog geen twee-

De schapendrift op Hooa Buurlo.

honderd jaar geleden uitzag. Zo had Nederland rond 1800 nog geen derde van het bosareaal van nu en het bos wat er was werd voornamelijk als hakhout geëxploiteerd. Grote kans dat de plek waar Van Lennep over de onafzienbare heide uitkeken, tijdens de grote ontginningen eind negentiende en begin twintigste eeuw is bebost.

Maar ook is het waarschijnlijk dat in het bos sporen van zowel de ontginning als de historische sporenbundels terug te vinden zijn. In het boek hebben we geprobeerd een zo goed en volledig mogelijk overzicht te geven van de historische boselementen die momenteel nog in de Nederlandse bossen te vinden zijn. Van tochten, hertenkolken en zandheggen tot celtic fields. In het kader zijn de beschreven elementgroepen opgenomen. Veelal bevatten deze groepen meerdere individuele elementen. Zo worden in het hoofdstuk over boswallen al veertien verschillende wallen onderscheiden. Van elk element wordt de geschiedenis, herkenning en ecologische waarde beschreven en worden suggesties gegeven voor het beheer. Hierbij wordt een duidelijke link wordt gelegd tussen het verleden, heden en de toekomst, want zoals Bilderdijk (1756-1831) al zei: 'In het verleden ligt het Heden, in het Nu wat worden zal.'

EEN BOS ALS KASTEEL

Het vele zoek- en spuurwerk heeft geleid tot een fascinerend beeld van wat onze voorouders allemaal hebben gedaan om in hun levensonderhoud te voorzien, te overleven of om hun omgeving te verfraaien. Elke generatie heeft zijn sporen nagelaten in het bos. Te vergelijken met een middeleeuws kasteel, waar elke generatie weer heeft verbouwd om het naar zijn zin te maken. De grote vraag bij het beheren van dergelijke kastelen is altijd weer wat men wenst te behouden en wat niet. Kies je

voor een bepaald referentiemoment en verwijder je alles wat jonger is, of respecteer je de aanpassingen van latere generaties? Deze vraag is ook relevant voor het beheer van bossen, hoewel daar eerst de vraag beantwoord moet worden of de instandhouding van het cultuurhistorische karakter van het bos een doel is.

STREEKEIGEN KARAKTER VERDWIJNT

Was de hoofddoelstelling tot in de jaren negentig vaak houtproductie, sinds die tijd is de aandacht sterk verschoven naar de natuurfunctie. Door veel natuurbeheerders wordt de periode tussen 1850 en 1900 vaak gezien als de periode met de grootste biodiversiteit. Voor het bos lijkt dit niet op te gaan, want het beheer van onze bossen lijkt in de verste verte niet op het bosbeheer rond deze tijd. In veel gevallen is dat maar goed ook, maar daarentegen staat het huidige natuurbeheer in onze bossen soms wel erg ver af van het historische beheer. Gevolg is dat het karakter van onze bossen sterk veranderd. Bovendien worden de verschillen in bosbeheer tussen de verschillende regio's steeds minder groot doordat iedereen dezelfde denkbeelden en modes op zijn bos 'loslaat'. Dit is een bedreiging voor de streekgebonden identiteit van onze bossen.

CULTUURHISTORIE ALS DOELSTELLING

In bossen met een sterk streekeigen karakter kan de keuze voor cultuurhistorie als hoofddoelstelling voordelen bieden. Niet alleen wordt hiermee het specifieke karakter van het bos zeker gesteld, maar het is ook uitstekend te combineren met andere bosfuncties. Een landschap waarin het verleden zichtbaar is, wordt over het algemeen hoger gewaardeerd dan een landschap waarin dat verleden is verdwenen. Zo draagt cultuurhistorie bij aan

Stichting Probos
 zich in voor mee
 en beter bos. Bij
 beter bos wordt
 aandacht gericht
 een gezonde fin-
 anceringsbasis voor
 bosbedrijf en een
 goede belangena-
 ging in het bosbeheer.
 Probos werkt hierbij
 volgens een vast
 stramen, namelijk
 kennisontwikkeling,
 voorlichting en han-
 den-uit-de-mouwen.
 Het boek 'Historische
 boselementen' is het
 resultaat van kennis-
 ontwikkeling na het
 signaleren van een
 belangrijke kennisla-

Het boek is voor
 relaties te bestellen
 bij Stichting Probos
 voor 10 euro. In de
 boekhandel kost het
 19,95 euro (ISBN 90-
 400-8967-1).

In het boek beschre-
 ven hoofdelementen
 Boombos, Brandsin-
 gels en brandstro-
 ken, Stinzenbossen,

Lanen en bomenrijen,
 Bladakkers, tochten
 en hertenkolken,
 Pestbosjes, Sprengen
 en wijfers, Bospoelen,
 Rabattenbos en grep-
 pels, Boswallen, Celtic
 fields, Historische wa-
 gen en paden, Heuvels

Deze schaapskooi bij Renkum is verdwenen, maar de beuken verklappen tot op de dag van vandaag de plek waar hij eens stond.

Tijdens de heideontginningen, einde negentiende, begin twintigste eeuw, zijn veel archeologische elementen verdwenen.

Stormschade in een monumentale laan op landgoed Den Treek in Leusden.

de belevingswaarde, niet alleen voor de bewoners zelf, maar het vergroot ook de aantrekkingskracht op bezoekers. Steeds vaker wordt hier door toeristische organisaties op ingespeeld met wandel- en fietsroutes waarin cultuurhistorie een belangrijke plaats inneemt. Cultuurhistorie is ook te combine-

ren met houtproductie, omdat deze functie zo'n belangrijke plaats heeft ingenomen in de geschiedenis van ons bos. Soms is het zelfs een voorwaarde voor instandhouding van bepaalde historische elementen, zoals hakhout en lanen.

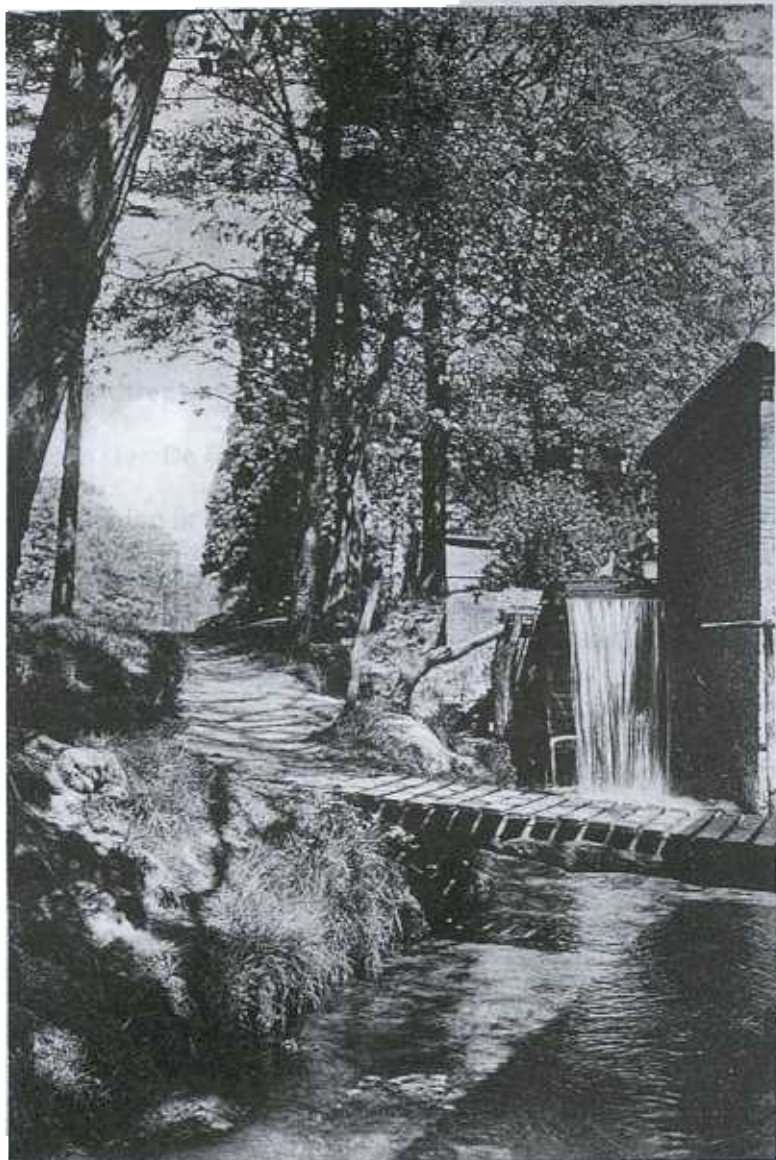
Cultuurhistorie staat weliswaar lijnrecht tegenover natuurlijkheid, maar is wel uitstekend te combineren met de tweede doelstelling van natuurbehoud; namelijk biodiversiteit. Veel cultuurhistorische boselementen dragen namelijk in sterke mate bij aan de heterogeniteit in het bos. Zo kunnen ze zorgen voor gradiënten en specifieke habitats. Denk maar aan muurvarens op oude bouwwerken, zeldzame mossen in essenhakhout en het belang van oude lanen voor allerlei paddestoelen en holenbroeders. Aandacht voor cultuurhistorie in het bos staat nog in de kinderschoenen, maar zoals altijd zijn er voorlopers. In Nederland is dat Het Geldersch Landschap/Geldersche Kasteelen. Voor hen vormt cultuurhistorie het uitgangspunt voor het beheer. Vanuit cultuurhistorie zoekt men vervolgens naar win situaties voor de andere functies van het bos.

WEL OF NIET BEWAREN?

Net als in het verleden zullen toekomstige generaties steeds weer nieuwe eisen stellen aan de omgeving waarin men woont en werkt. Het heeft dan ook geen zin om het landschap zoals het nu is, intact te willen laten en te veranderen in een openluchtmuseum. Alles bewaren is ook niet zinvol, want de geschiedenis kan niet worden bevroren. Een deel van ons ingrijpen maakt immers ook geschiedenis, onze daden van nu zijn de cultuurhistorie van morgen. Bewust kiezen en ingrijpen met respect voor het verleden is belangrijk. Hierbij speelt de waarde van het betreffende element een cruciale rol. Zeldzame, gave, kenmerkende elementen met een hoge belevings- en informatiewaarde zijn van belang om in stand te houden. Unieke, onvervangbare elementen moeten zeker bewaard blijven. Zo blijft het streekgebonden karakter van het cultuurlandschap gewaarborgd en wordt voorkomen dat het landschap een uniform en eentonig karakter krijgt.

STAPPENPLAN

De instandhouding van cultuurhistorische waarden in bosgebieden begint met de erkenning van deze waarden. Dit hangt vaak nauw samen met de aanwezige kennis. Als u besluit cultuurhistorie een plaats te geven in uw bosbeheer, kunt u de volgende stappen nemen: inventariseren en analyseren, beheerstrategie vaststellen, uitvoeren en evalueren.

De ruïne van Quadenoord is het restant van een glorieus in het Renkumse beekdal

Quadenoord

Renkum

1. inventariseren en analyseren

Er zijn slechts weinig bossen die volledig zijn geïnventariseerd op het voorkomen van cultuurhistorische elementen. Om geen elementen over het hoofd te zien en deze onbedoeld aan te tasten ligt het voor de hand eerst een uitgebreide inventarisatie uit te voeren. Een combinatie van methoden en informatiebronnen is het meeste geschikt: veldverkenning, luchtfoto's, archieven, historische kaarten, mondelinge overlevering, oude beheersplannen, (oude) veldnamen, (regionale) monografieën en interviews met lokale deskundigen. Oude streekbewoners worden vaak over het hoofd gezien, maar zij kunnen een belangrijke bron van informatie en inspiratie zijn. Zij weten vaak nog hoe het er vroeger aan toe ging, hoe het terrein er uit zag en hoe er werd beheerd.

2. beheerstrategie vaststellen

Als u besluit om aandacht te besteden aan een bepaald cultuurhistorisch element, zult u op basis van de beschikbare informatie moeten beslissen welke beheerstrategie u kiest en welke werkzaamheden u gaat uitvoeren. Voor het beheer van cultuurhistorische elementen kunnen vier strategieën worden onderscheiden: behouden, accentueren, restaureren en reconstrueren. De keuze voor een strategie wordt bepaald door de vorm, functie en gebruik van het cultuurhistorische element en de doelen van de beheerder. De behoudstrategie is gericht op het behoud van aanwezige waarden en karakteristieken van het cultuurhistorische element. De strategie is vooral van belang bij elementen die nog vrij gaaf zijn of die men niet meer kan of wil restaureren of reconstrueren. Het is goed om te realiseren dat weinig cultuurhistorische elementen zonder menselijk ingrijpen in stand gehouden kunnen